

KULTŪROS PAVELDO SKAITMENINIMO KOORDINAVIMAS EUROPOJE: LIETUVOS PERSPEKTYVA

ROLANDAS KVIETKAUSKAS

Lietuvos Respublikos kultūros ministerija
J. Basanavičiaus g. 5, LT-01118 Vilnius, Lietuva
El. paštas: rolandas@muza.lt

REGINA VARNIENĖ

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka
Gedimino pr. 51, LT-05104 Vilnius, Lietuva
El. paštas: r.varniene@lnb.lt

Straipsnyje apžvelgiamas Europos Sąjungos šalių kultūros paveldo skaitmeninimo koordinavimas, šios veiklos iniciatyvos, Nacionalinių atstovų grupės ir MINERVA programos rezultatai.

Taip pat pristatoma pirmoji mūsų šalies šios krypties iniciatyva - *Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo koncepcija* ir M. Mažvydo bibliotekos projektas *Integralios virtualios bibliotekų informacijos sistemos sukūrimas*, laimėjęs ES struktūrinių fondų paramą.

Europos Sąjungos kultūros paveldo skaitmeninimo strategija

Europos kultūros paveldas susideda ne iš atskių šalių kultūros paveldo salelių; bendras mūsų paveldas yra išsiskiręs aplinka ir nepaprastai subtili fizinių objektų, formų, reikšmių, sąsajų ir asociacijų struktūra, kurios gijos per laiką ir erdvę driekiasi nuo vieno pasaulio krašto iki kito, nuo gyvosios atminties ištakų iki šių dienų. Jeigu jau bendras mūsų kultūros paveldas yra išsiskiręs, toks turi būti ir suskaitmenintas paveldas, - teigia kultūros paveldo skaitmeninimo problemoms spręsti 2001 m. suformuota Nacionalinių atstovų grupė (National Representative Group - NRG) [4].

Pripažinusi, kad kultūros erdvė yra vieša erdvė, kurioje kultūros išteklių ir kultūros žinių turi būti pateikti ir prieinami laisvai, be jokių laiko ir vietos apribojimų, NRG drauge įvardijo, kad šių išteklių perkėlimas į skaitmeninę dimensiją yra loģiškas žingsnis, sudarantis sąlygas Europos bendruomenei be kliūčių jais naudotis.

Kultūros paveldo turinio skaitmeninimo koordinavimo ištakos - Europos Sąjungos (ES) Penktoji bendroji mokslinių tyrimų programa (5th *Framevork for Research*

and Technological Development). Ji prasidėjo 1999 m. ir kaip jos sudėtinės dalys buvo vykdoma daugelis mokslinių tyrimų. Kultūros paveldo ilgalaikio išsaugojimo ir sklaidos požiūriu reikšmingiausi jų buvo:

- Informacinės visuomenės programa (*Information Society Technologies - IST*), kuri iki šiol tęsiama Šeštojoje bendrojoje programoje);
- Daugialypės terpės turinys ir įrankiai (*Multimedia Content and Tools*), atsiradusi kaip IST tyrimų potėmė);
- Skaitmeninis paveldas ir kultūros turinys (*Digital Heritage and Cultural Content: Digicult*).

Vykdamas šiuos tyrimus nemažai pasiekta kuriant bendrą Europos informacijos infrastruktūrą, sprendžiant sistemų suderinamumo ir valdymo problemas, tačiau drauge tapo akivaizdu, jog vykdomų tyrimų prioritetai gerokai atsilieka nuo technologijų raidos tempų ir visuomenės informatizavimo poreikių. Šiems trūkumams šalinti 2000 m. Lisabonoje buvo patvirtintos naujos Europos mokslinių tyrimų erdvės (*European Research Area*) ir Europos kultūros mokslinių tyrimų erdvės (*European Cultural Area*) iniciatyvos, kuriomis buvo siekiama ženklaus mokslo ir technikos šuolio.

Šiuo tikslu suformuojamas didžiausias politinis tarptautinis Elektroninės Europos (*eEuropa*) projektas (<http://www.eu.int>), kurio strategija įvardijama Elektroninės Europos veiksmų plane iki 2005 m. [6], numatančiame „sukurti skaitmeninio programų valdymo mechanizmą Europos mastu“.

Siekiant Elektroninės Europos veiksmų plane įvardytų tikslų, 2001 m. Lunde (Švedija) buvo suformuluoti Lundo principai (*The Lund Principles*) [10], kuriais pabrėžiamas kiekvienos ES šalies kultūros išskirtinumas, unikalumas ir svarba, kuriant informacinę visuomenę. Tačiau kartu pripažįstama, jog ES šalių pastangos organizuojant kultūros paveldo prieigą skaitmeninio būdu yra fragmentiškos, besidubliuojančios, todėl reikia šią sritį koordinuoti, siekiant kuo geriau panaudoti skiriamas investicijas. Ten pat sudaromas Lundo veiksmų planas [1], skatinantis Europos Komisiją ir ES nares imtis koordinuoti kultūros paveldo skaitmeninimą ir prieigos organizavimą. Buvo nuspręsta, jog kultūros institucijoms reikalingos praktinės rekomendacijos kultūros paveldo skaitmeninio ir prieigos organizavimo klausimais.

Didelių ir heterogeninių skaitmeninių rinkinių plėtra skatina galvoti apie jų suderinamumą tarptautiniu lygiu. Todėl neatsitiktinai jau pirmojoje Europos Komisijos iniciatyvoje pradėta kalbėti apie tai, kad būtina sukurti suderintą Europos infrastruktūrą, leidžiančią teikti aukštos kokybės prieigą ir elektronines paslaugas.

Pirmieji žingsniai, siekiant pasikeisti sukaupta šios srities patirtimi, buvo Europos Komisijos ir ES narių inicijuoti susitikimai „Skaitmeninio koordinavimas Europoje“. Pagrindinis jų tikslas buvo pagerinti vykdomų skaitmeninio projektų „matomumą“, paskatinti vykdyti tokius projektus ir padėti keistis pažangia praktika. Taip pat siekta,

kad šiems procesams būtų taikomi bendri standartai, o tai yra pagrindinė sąlyga suskaitmenintą įvairių šalių kultūros paveldą įkelti į bendrą kultūros erdvę, teikiančią elektronines paslaugas visiems Europos ir kitų pasaulio šalių piliečiams.

Nacionalinių atstovų grupės iniciatyvos ir veiklos rezultatai

Nustačius kultūros paveldo skaitmeninimo ir jo pateikimo vartotojams spragas, jų pašalinimo būdus nurodžius minėtuose dokumentuose [1, 10], buvo imtasi konkrečių veiksmų, sukūrus kultūros ir mokslo paveldo skaitmeninimo politikos ir programų koordinavimo mechanizmą - Nacionalinių atstovų grupę (NRG) ir projektą MINERVA.

Nacionalinių atstovų grupė buvo įsteigta Belgijos pirmininkavimo metu 2001 m., siekiant įgyvendinti Lundo principus. NRG buvo sukurta remiantis *Terms of Reference* dokumentu (http://www.cordis.lu/ist/directorate_e/digicult/t_reference.htm), kuris apibrėžia NRG tikslus ir uždavinius.

Pirmininkaujant Italijai buvo parengtas ir patvirtintas naujas strateginis dokumentas - *Parmos chartija* [3], kuris rėmėsi šiais pagrindiniais dokumentais:

- *eEurope 2002* ir *eEurope 2005*, numatančiais elektroninių paslaugų plėtrą Europos gyventojams bei atminties institucijų vaidmens stiprinimą elektroniniame švietime;
- Europos Parlamento direktyva dėl autorių teisių ir gretutinių teisių aspektų harmonizavimo informacinėje visuomenėje (*Directive of the European Parliament on the Harmonisation of Certain Aspects of Copyright and Related Rights in the Information Society*) (2001/29/CE);
- Žiniatinklio prieinamumo iniciatyvos gairėmis (*The Web Accessibility Initiative (WAI) Guidelines*), parengtomis Pasaulinio žiniatinklio konsorciumo;
- Europos Tarybos rezoliucija dėl kultūros ir žinių visuomenės, skatinančia Europos Komisiją ir šalis nares lengvinti bendradarbiavimą ir keistis informacija bei geriausios praktikos pavyzdžiais, užtikrinti kiekvienam Europos gyventojui prieigą prie skaitmeninio turinio (2002/C 32/01);
- Europos Tarybos rezoliucija dėl kultūros vaidmens plėtojantis Europos Sąjungai, kurioje apibrėžiamas strateginis kultūros vaidmuo (2002/C 32/02);
- Europos Tarybos rezoliucija dėl skaitmeninio turinio išsaugojimo ateities kartoms (2002/C/162/02);

Parmos chartijoje toliau plėtojami Lundo principai, apibūdinama NRG misija, tikslai, uždaviniai ir konkretūs veiksmai. Parmos chartijos preambulėje rašoma, jog skaitmeninimas yra pagrindinis žingsnis, kurį turi žengti Europos šalių atminties institucijos, siekdamos ilgam išsaugoti kultūros ir mokslo paveldą, prisidėdamos prie išsilavinimo gerinimo, turizmo, kultūros paveldo elektroninio turinio ir paslaugų plėtros.

Šiame dokumente nurodytos pagrindinės sąlygos, kurių turėtų laikytis šalys, siekiančios išlikti į Europos Sąjungos kultūros ir mokslo paveldo skaitmeninę erdvę. Svarbiausios jų - efektyvus naujų technologijų naudojimas, prieinamumas, kokybė, intelektinės nuosavybės teisės ir apsauga, suderinamumas ir standartai, techninė infrastruktūra ir daugiakalbiškumas, lyginamoji analizė, nacionalinis ir tarptautinis bendradarbiavimas.

Parmos chartijoje pažymima, jog siekiant užsibrėžto tikslo būtina:

- sukurti politines ir institucines strategijas bei jas suderinti, taip pat reikia labiau domėtis ne tik šalių viduje, bet kitose šalyse besiklostančia situacija, susijusia su strategijų, programų ir projektų rengimu;
- parengti gaires ir išrinkti geriausios praktikos pavyzdžius, kad padidėtų skaitmeninio iniciatyvų ekonomiškumas ir kokybė;
- skatinti naudoti standartus, pabrėžiančius sąveikumą, kad pagerėtų prieiga prie skaitmeninių išteklių visoje Europoje;
- sukurti centrą, kuris koordinuotų Europos šalių nacionalines kultūrinio turinio skaitmeninio strategijas;
- siekti, kad į ES naujai įstojusios šalys gautų naudos iš „senųjų“, pasidalindamos patirtimi su Europos Sąjungos valstybėmis, kartu dirbdamos ir pasinaudodamos didesnėmis galimybėmis, nustatydamos silpnąsias vietas, kad būtų suformuluota tyrimų darbotvarkė.

Nacionalinių atstovų grupė sukūrė specialias darbo grupes specifinėms skaitmeninio problemoms spręsti:

- paveldo inventorinių sąrašų sudarymo, skaitmeninio turinio radimo ir daugiakalbystės problemų sprendimo (<http://www.minervaeurope.org/structure/workinggroups/inventor.htm>);
- suderinamumo ir kultūros paveldo paslaugų teikimo (<http://www.minervaeurope.org/structure/workinggroups/goodpract.htm>);
- vartotojų poreikių, turinio ir kokybės kriterijų nustatymo (<http://www.minervaeurope.org/structure/workinggroups/userneeds.htm>);
- sėkmingos praktinės veiklos identifikavimo ir kompetencijų centrų (<http://www.minervaeurope.org/structure/workinggroups/servprov.htm>)

Pagrindiniai darbo grupių veiklos rezultatai yra pateikti nurodytais adresais ir publikuotuose leidiniuose [4-5; 7-9].

MINERVA projektas

Lundo principų bei Lundo veiksmų plane numatytiems tikslams įgyvendinti buvo sukurtas MINERVA tinklas (<http://www.minervaeurope.org/>), *Ministerial Network for Valorising Activities in Digitisation*, skirtas formuoti Europos infrastruktūrą kultūros ir

mokslo paveldo skaitmeninimui palaikyti. Tinklas orientuotas į tas sritis ir tikslus, kurie yra apibrėžti Lundo veiksmų plane.

Pagrindiniai MINERVA tikslai yra šie:

- padėti ES šalims koordinuoti nacionalines kultūros ir mokslo paveldo skaitmeninimo programas ir veiksmus;
- nustatyti pažangios skaitmeninimo praktikos ir kompetencijos centrus;
- rengti skaitmeninimo metodologijos, planavimo, išteklių paieškos, daugiakalbystės palaikymo, teisių valdymo, suderinamumo, vartotojų, namų puslapių kokybės, prieigos rekomendacijas ir vadovus.

MINERVA projektą finansuoja Europos Komisija. 2005 metų pradžioje MINERVA programoje dalyvavo 27 šalys.

Atsižvelgiant į tai, kad daugelis Lundo principų, Lundo veiksmų plano bei MINERVA programos tikslų jau pasiekta, galima išskirti svarbiausius jų, turinčių strateginę reikšmę ir mūsų šaliai, siekiančiai integruotis į bendrą Europos e-kultūros paveldo erdvę.

Iš visų MINERVA laimėjimų reikėtų išskirti tris svarbiausius, t. y. [4, p. 203]:

- bendradarbiavimo su kitais Europos tinklais ir projektais konkrečių koncepcijų sukūrimas;
- MINERVA tinklo plėtra, priimant naujas į ES stojančias šalis, Rusiją ir Izraelį;
- Parmos chartijos sukūrimas ir patvirtinimas.

Kalbant apie bendradarbiavimo koncepcijas, vertėtų paminėti tris pagrindinius rezultatus:

- Bendras EMII-DCF ir MINERVA pranešimas, sukurtas MINERVA ir EMII-DCF projektu, kad būtų galima panaudoti dviejų projektų vykdymo metu gautus rezultatus. Ši iniciatyva buvo pristatyta galutinėje EMII-DCF recenzijoje ir ją labai gerai įvertino apžvalgininkai, apibūdindami kaip bendradarbiavimo tarp Europos projektų geros praktikos pavyzdį.
- Skaitmeninimo grupės ir Romos darbotvarkė - bendrų klausimų rinkinys, kurį sudarė dešimties Europos kultūros organizacijų tinklų atstovai, susitikę 2003 m. spalio 31 d. Romoje. Bendri klausimai sudarys grupinių susitikimų programos pagrindą, o šie susitikimai ateityje turėtų tapti projektų bendradarbiavimo pagrindu.
- Florencijos darbotvarkė - pirmasis programinis dokumentas, organizuojantis su skaitmeninės atminties išsaugojimu susijusią veiklą. 2003 m. spalio 17 d. jį sudarė Nacionalinių atstovų grupės paskirta ekspertų darbo grupė. Šią iniciatyvą remia keli Europos Komisijos vykdomi projektai: ERPANET, DELOS, PRESTOSPACE.

Vykdamas MINERVA projektą buvo parengtos Techninės skaitmeninio kultūros turinio kūrimo programų gairės (*Technical Guidelines for Digital Cultural Content Creation Programmes*). Šios gairės, kurių pagrindą sudaro vykdomų projektų ir tyrimų

dalis, o ypač Jungtinės Karalystės NOF skaitmeninimo programos techniniai standartai, buvo sukurtos kartu su PULMAN, EMII-DCF ir ERPANET projektais. Gairės skiriamos strategijų kūrėjams ir finansavimo programų vadovams, jos skatina kurti sąveikų turinį ir metodus, remiančius ilgalaikį skaitmeninių dokumentų išsaugojimą.

Gairės, grindžiamos Kanadoje ir Taivanyje jau taikomu metodu, buvo pateiktos MINERVA partneriams. Europoje gaires jau pritaikė Graikija ir Nyderlandai, greitai jas ims taikyti ir Airija. Jos buvo išverstos Prancūzijoje ir Italijoje, verčiamos Izraelyje. Gairės turėtų tapti tvirtu pagrindu kurti sąveikų paslaugas Europoje, naudojantis MINERVA projekto rezultatais.

Kultūros paveldo portalų kūrimas - MICHAEL projektas

MICHAEL yra *Multilingual Inventory of Cultural Heritage in Europe* (Daugiakalbė kultūros paveldo techninė infrastruktūra Europoje) akronimas. *eTen* programos koncepcijoje patvirtintas pasiūlymas išsirutuliojo iš bendrų Italijos, Prancūzijos ir Jungtinės Karalystės pastangų apibendrinti MINERVOS projekto suderinamumą.

Projekte numatomas bendras skaitmeninio kultūros paveldo paslaugų metodas ir modelis, kuris bus taikomas visose projekte dalyvaujančiose šalyse. Šis metodas atspindi Nacionalinių atstovų grupės susitarimus dėl kultūros paveldo skaitmeninimo ir šiuo atžvilgiu turėtų būti traktuojamas kaip MINERVA projekto kūriny.

Daugiausia dėmesio MICHAEL projekte yra skiriama gausių nacionalinių iniciatyvų, taikomų skaitmeninio kultūros paveldo sektoriuje, integracijai ir vienodinimui. Projekto metu bus pasiektas sąveikumas tarp nacionalinio kultūrinio portalo iniciatyvų ir garantuotos labai kokybiškos galutiniam vartotojui teikiamos paslaugos, kurios palengvins naudojimąsi Europos kultūrinio turinio šaltiniais. Bus sukurta tarptautinė tiesioginė paslauga, kuri leis vartotojams ieškoti, naršyti ir nagrinėti daugybę nacionalinių kultūros portalų iš vienos prieigos vietos. Šią tiesioginę paslaugą rems vietos valdžia ir įstaigos, atsakingos už kultūros paveldą. Ji padės įgyvendinti priimtus naujus Europos standartus ir gaires, taikomas Nacionalinės atstovų grupės patvirtintoms kultūros paveldo skaitmeninimo iniciatyvoms.

MICHAEL projektas kuriamas naudojantis trimis bazėmis:

- MINERVA projekto metu sukurta metodika ir ištekliai. MINERVA jau įgyvendino kai kuriuos Lundo veiksmų plano uždavinius. MICHAEL projektu bus toliau siekiama šio plano užsibrėžtų tikslų;
- bendru metaduomenų standartu, apibūdinančiu skaitmeninimo projektų aprašų sudarymą, kurį sukūrė MINERVA ir kuriam pritarė Nacionalinių atstovų grupė;
- techniniu pagrindu, naudotu prancūzų vykdyto aprašo sudarymo projektui (http://www.culture.gouv.fr/culture/mrt/numerisation/fr/f_02.htm).

Galutinis vartotojas, norėdamas surasti ir iširti įvairiomis kalbomis internete pateiktą Europos kultūros paveldo medžiagą, galės naudotis MICHAEL paslauga.

MICHAEL konsorciumą sudaro Italijos kultūros ministerija, Prancūzijos kultūros ministerija, remiama nacionalinės kultūros agentūros „Relais Culture Europe“, ir Jungtinės Karalystės kultūros, žiniasklaidos ir sporto departamento, atstovaujamo Muziejų, archyvų ir bibliotekų tarybos, taip pat „Amitie“, MINERVA narė, teikianti paramą kultūros paveldo projektams. Siekdamas patobulinti nuolatinį MICHAEL paslaugos valdymą, konsorciumas planuoja suburti Europos ekonominių interesų grupę (EEIG - *European Economic Interest Grouping*), kuri bus atsakinga už paslaugos teikimą ilgesnį laikotarpį.

Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo politika

Valstybės ilgalaikės raidos strategijoje, nustatančioje mūsų šalies ekonominės, socialinės ir aplinkos apsaugos bei kitų sričių politikos gaires iki 2015 m. ir patvirtintoje Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. lapkričio 12 d. nutarimu Nr. IX-1187, įvardytas ir pagrindinis Lietuvos kultūros ilgalaikės strategijos tikslas - išsaugoti, aktualinti paveldėtas ir bendrąsias Europos kultūros vertybes jungiantį Lietuvos kultūros tapatumą ir užtikrinti jo tęsą, atvirą sklaidą ir konkurencingumą šiuolaikiniame Lietuvos, Europos Sąjungos ir pasaulio kultūrų kontekste.

Lietuvos kultūros politikos nuostatose, kurioms pritarta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. gegužės 14 d. nutarimu Nr. 542, suformuluoti šie Lietuvos kultūros politikos tikslai: išsaugoti ir puoselėti nacionalinės kultūros tapatumą; skatinti kūrybinę veiklą ir meno įvairovę; plėtoti informacinę visuomenę; skatinti nacionalinės kultūros atvirumą; sudaryti visuomenei sąlygas dalyvauti kultūroje ir ją naudoti.

Lietuvos kultūros politikos nuostatose pažymėta, jog būtina toliau diegti Lietuvos bibliotekose informacines sistemas, kad skaitytojai galėtų naudotis tarptautiniu bibliotekų abonementu ir globaliais informacijos tinklais, o bibliotekos turėtų tinkamas sąlygas kaupti ir saugoti nacionalinio kultūros ir mokslo paveldo objektus, įgyvendinti bibliotekų modernizavimo programą.

Lietuvos nacionalinėje informacinės visuomenės plėtros koncepcijoje, patvirtintoje Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. vasario 28 d. nutarimu Nr. 229, teigiama, jog valstybės ir savivaldybių misija - sudaryti sąlygas informacinės visuomenės plėtrai ir skatinti šį procesą, padėti gyventojams išlieti į pasaulio informacinę visuomenę, pasinaudoti jos teikiamomis galimybėmis, taip pat skatinti dalyvauti Europos Sąjungos programose ir projektuose, sudarančiuose palankias sąlygas plėtoti Lietuvos informacinę visuomenę. Strategijoje nurodyta, kad siekiant tikslo reikia puoselėti Lietuvos kultūrą, išsaugoti ir plėtoti informacines sistemas, jų funkcionavimo infrastruktūras,

susijusias su švietimo ir kultūros įstaigų veikla, jų tarptautiniais ryšiais, pasitelkus informacines technologijas kaupti ir skleisti informaciją apie Lietuvos kultūros ir kalbos vertybes.

Nors svarbiausiuose Lietuvos Respublikos dokumentuose ir aktuose apibrėžtas Lietuvos paveldo ilgalaikis išsaugojimas, aktualinimas ir prieiga pasitelkiant informacines technologijas, tačiau ši problema mūsų šalyje iki 2005 m. nebuvo sprendžiama nacionaliniu mastu koordinuojant atminties institucijų - bibliotekų, muziejų ir archyvų - veiklą.

Vykdydama jai pavestas publikuoto kultūros paveldo ilgalaikio išsaugojimo funkcijas ir siekdama atkreipti valstybės institucijų dėmesį į poreikį integruotis į Europos elektroninio turinio erdvę, Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka (LNB) parengė kilnojamųjų kultūros vertybių ilgalaikio išsaugojimo koncepcijos projektą, numatantį integruoti atminties institucijas - bibliotekas, muziejus ir archyvus, skaitmeninti kultūros paveldą ir sukurti bendrą informacinę sistemą. Šis projektas pateiktas Lietuvos kultūros ministerijai.

2005 m. Lietuvos kultūros ministro įsakymu tolesniam koncepcijos tobulinimui buvo sudaryta tarpžinybinė darbo grupė. Ji parengė koncepcijos projektą, kuris bus tvirtinamas Vyriausybės.

Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo koncepcija atitinka Europos Sąjungos kultūros paveldo skaitmeninimo politiką apibrėžiančius Lundo principus ir Lundo veiksmų planą, *eEurope 2002* veiksmų planą - skatinti Europos paveldo turinio plėtrą globaliuose tinkluose, išnaudojant visas skaitmeninių technologijų galimybes, ir sukurti bendrą Europos informacijos erdvę, leidžiančią įgyvendinti vieningos Europos idėją, plėtoti verslo ir viešųjų paslaugų infrastruktūrą.

Lietuvai aktualios pagrindinės Lundo principuose įvardytos Europos mastu vykdomo skaitmeninimo problemos, iš kurių svarbiausios - fragmentiškas ir nenuoseklus požiūris į skaitmeninimą, technologijų senėjimas, saugojimo talpyklų, paprastų ir bendrų kultūros paveldo prieigos formų stoka. Todėl būtina užtikrinti bendrą Lietuvos atminties ir kultūros paveldo institucijų požiūrį į skaitmeninto Lietuvos kultūros paveldo informacijos erdvę, kultūros paveldo institucijų bendradarbiavimą ir išpareigojimus kurti bendrą Lietuvos kultūros paveldo informacijos erdvę.

Koncepcijoje Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo tikslas apibrėžiamas kaip unikalių ir vertingų kultūros paveldo objektų ir informacijos apie juos perkėlimas į skaitmeninę formą. Skaitmeninimas turi būti įgyvendinamas vadovaujantis integralumo, prieinamumo, atvirumo, ilgalaikio skaitmenintos informacijos išsaugojimo principais.

Koncepcijoje numatyta, jog tikslingiausia Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimą atlikti remiantis sukurta integralia sistema, kuri grįžta bendrais standartais ir informacijos naudojimo susitarimais, užtikrinančiais ilgalaikį skaitmenintos informacijos išsaugojimą ir prieigą.

Šis strateginis Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo dokumentas sudaro palankias sąlygas nuosekliai ir kryptingai valstybės institucijų veiklai, kad naudojantis šiuolaikinėmis informacijos technologijomis būtų išsaugotas šalies kultūros paveldas, gerėtų jo prieiga ir jis būtų aktualinamas. Suprantama, koncepcijos nepakaks sprendžiant praktinius skaitmeninimo klausimus. Todėl numatyta parengti strategiją, konkrečias programas ir projektus. Šioje koncepcijoje kultūros paveldas suprantamas kaip dvasinis ir materialusis turtas, autentiškas ir tiesioginis istorijos, tradicinės kultūros, meno, spaudos ir kitų kultūros sričių ištakų ir raidos liudytojas. Koncepcijoje apibrėžti kultūros paveldo objektai: archeologiniai radiniai, etninės kultūros pavyzdžiai, meno kūriniai, rankraščiai, publikuoti dokumentai, daiktai, turintys numizmatinę, sfragistinę, heraldinę, filatelinę vertę, kultūros reiškinius fiksuojantys dokumentai - rašytiniai šaltiniai, fotografijos, vaizdo ir garso medžiaga, nacionalinio dokumentų fondo objektai, tradicijos, papročiai, tarmės, vardynas, liaudies kūryba ir kiti kultūros paveldo požiūriu reikšmingi objektai. Kultūros paveldo skaitmeninimo objektais taip pat laikomi kultūrinę ir mokslinę vertę turintys gamtos paveldo pavyzdžiai. Koncepcijoje pateikti bendrieji kultūros paveldo skaitmeninimo objektų atrankos kriterijai, kurie buvo suformuluoti pasinaudojus MINERVA programos rekomendacijomis.

Svarbiausiais jų pripažinti: kultūros paveldo objekto amžius, unikalumas, turinys ir mokslinė vertė bei objekto fizinė būklė.

Koncepcija numato, jog kultūros paveldo skaitmeninimą koordinuos Lietuvos Respublikos kultūros ministerija kartu su Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, Informacinės visuomenės plėtros komitetu prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Lietuvos archyvų departamentu prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.

Kultūros ministro sudaryta Kultūros paveldo skaitmeninimo taryba turėtų iniciuoti ir koordinuoti Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo strategijai įgyvendinti būtinas skaitmeninimo programas, kuriose apibrėžtos konkrečios priemonės, jų vykdymo terminai, atsakingi vykdytojai ir reikalingos lėšos, taip pat informacinių technologijų naudojimo rekomendacijų parengimą, įgyvendinimą ir priežiūrą. Ši taryba turėtų vykdyti ir kultūros paveldo objektų skaitmeninimo stebėseną, skatinti kultūros paveldo skaitmeninimo iniciatyvų viešinimą ir populiarinimą, inicijuodama Lietuvos skaitmeninto kultūros paveldo portalą kūrimą. Toks portalas laidos kultūros paveldo išteklių visuotinę prieigą ir integraciją į bendrą Europos kultūros paveldo informacinę erdvę, padės keistis informacija ir bendradarbiauti rengiant ir įgyvendinant skaitmeninimo ir prieigos programas bei projektus.

Koncepcijos tikslų ir uždavinių įgyvendinimas padės sukurti bendrą Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninę informacinę erdvę, pailginti kultūros paveldo objektų gyvavimo laiką, pateikti šalies ir pasaulio visuomenei aktualią, išsamią ir patikimą informaciją apie Lietuvos kultūros paveldą, užtikrinti nuolatinį, patikimą ir kokybišką kultūros paveldo išteklių naudojimą mokslo, švietimo ir kultūros tikslams.

Lietuvos atminties institucijų bendradarbiavimo perspektyva - virtuali sistema

Lygiagrečiai su skaitmeninimo koncepcijos kūrimu LNB specialistai parengė projektą „LIBIS virtualios aplinkos sukūrimas“ (2004), numatantį senų ir retų dokumentų skaitmeninimą, šių dokumentų prieigą virtualios bibliotekos pagrindu. Projekto rezultatai buvo panaudoti rengiant galimybių studiją „Integralios virtualios bibliotekų informacijos sistemos sukūrimas“ (2004) ir projektinę dokumentaciją. Ją rengė Italijos įmonė „A.R.S. Progetti S.r.l.“, pasirinkusi Lietuvos ekspertus. 2005 metų pradžioje buvo gauta 13,3 milijono litų iš trečio prioriteto trečios priemonės „Informacinių technologijų paslaugų ir infrastruktūros plėtra“ pagal Bendrąjį programavimo dokumentą [2] (Valstybės žinios, 2004, Nr. 123-4486) Integraliai virtualiai bibliotekų informacijos sistemai (IVBIS) parengti.

Galutinis naudos gavėjas - Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. Projekto partneriai - Lietuvos dailės muziejus ir Archyvų departamentas. Numatomos sukurti sistemos pagrindą sudarys jau funkcionuojanti Lietuvos integralios bibliotekų informacijos sistemos (LIBIS) infrastruktūra, jungianti per 70 mokslinių ir viešųjų bibliotekų, į jos struktūrą įeinantys bendro naudojimo posistemiai ir moduliai, leidžiantys taupyti finansus naujiems informacijos masyvams formuoti ir paslaugoms kurti.

Projektui vykdyti sudaryta projekto valdymo grupė (projekto vadovė dr. R. Varnienė).

Šiuo projektu siekiama sudaryti sąlygas Lietuvos ir užsienio vartotojams be kliūčių (nepriklausomai nuo vietos ir laiko) naudotis atminties institucijose sukauptais kultūros paveldo objektais. Pagrindiniai projekto uždaviniai yra:

- sukurti atminties institucijų skaitmeninės informacijos duomenų banką;
- sukurto duomenų banko pagrindu teikti vartotojams elektronines paslaugas.

IVBIS yra kuriamas tais pačiais principais kaip ir visi LIBIS posistemiai ir moduliai. Tai leis išvengti funkcijų dubliavimo, bus užtikrintas vienkartinis bibliografinių įrašų sudarymas ir jų daugkartinis naudojimas, operatyviai sprendžiami skaitmenintų išteklių kaupimo, katalogavimo, archyvavimo, jų ilgalaikio išsaugojimo klausimai.

Pagrindinis IVBIS tikslas - sudaryti Lietuvos ir užsienio vartotojams sąlygas interaktyviai naudotis atminties institucijose sukauptomis kultūros vertybėmis.

IVBIS metodologijos pagrindu pasirinktas ISO 14721:2003 *Space Data and Information Transfer Systems - Open Archival Information System - Reference Model* (OAIS), priimtas kaip standartinis modelis, tinkantis kurti elektroninių išteklių archyvinėms sistemoms, kurios yra atviros keistis informacija su kitomis sistemomis.

OAIS turinį sudaro atviro archyvo ideologija ir veiksmų strategija, numatanti: tikslų veiksmų planą ir turinį; vienodą standartizaciją, užtikrinančią visų pasaulio

šalių elektroninių išteklių archyvų (EIA) suderinamumą; funkcinių EIA universalumą, laiduojanti atliekamų funkcijų ir operacijų išsamumą bei ryšį su kitais jau egzistuojančiais LIBIS posistemiais; bendrą ilgalaikio elektroninių išteklių (EI) išsaugojimo strategiją ir technologiją, garantuojančią jų išlikimą ateities kartoms; prieigos prie EI strategiją.

OAIS modelio pagrindu parengta IVBIS:

- organizacinė-funkcinė struktūra, užtikrinanti ryšį su kitais LIBIS posistemiais;
- ilgalaikio elektroninių išteklių saugojimo rekomendacijos;
- prieigos prie elektroninių išteklių rekomendacijos.

Projektavimo metu buvo suformuoti publikuoto kultūros paveldo atrankos skaitmeninti kriterijai, grįsti MINERVA programos rekomendacijomis. Svarbiausi jų pripažinti dokumento publikavimo ar sudarymo istorinis laikotarpis, dokumento kalba, dokumento retumas, unikalumas (išlikusių egzempliorių skaičius), dokumento turinys ir jo mokslinė vertė, dokumento fizinė būklė.

Kiekvieno atskiro dokumento, dokumentų grupės ar viso rinkinio pasirinkimas skaitmeninti priklausys ne nuo vieno kriterijaus.

Remiantis Lietuvos spaudos ir knygos istorijos vertinimais, senosios Lietuvos knygos periodizacija, buvo parengtas šio projekto skaitmeninimo rinkinių sąrašas. Rengiant publikuotų dokumentų sąrašą buvo orientuojamasi į LNB fonduose esamus dokumentus, jų reikšmę spaudos ir kultūros istorijai, jų fizinę būklę ir vartotojų poreikius, tarptautinius projektus, kuriuose dalyvauja LNB.

Į sąrašą įtraukta senoji lietuviška knyga (1547-1863), spaudos draudimo laikotarpio spauda (1864-1904), XVI-XVII a. Lietuvos lotyniškos knygos, XVII-XVIII a. Lietuvos lenkiškos knygos, lietuviška periodinė spauda iki 1940 m., 1918-1940 m. Lietuvos Respublikos teisės aktai ir kiti oficialūs dokumentai. Iš viso LNB numatė suskaitmeninti 3 327 654 publikuotų dokumentų.

Archyvai projekto vykdymo laikotarpiu numatė suskaitmeninti Romos Katalikų bažnytinės gimimo, santuokos ir mirties metrikų aktų knygas (1599-1930 m.).

Pagal suformuotus kriterijus atrinkti Lietuvos valstybės istorijos archyve saugomi 36 dokumentų fondai, kuriuos iš viso sudaro 1382 bylos.

Be šių dokumentų, taip pat bus skaitmeninami rankraščiai ir archyviniai dokumentai, atspindintys Lietuvos socialinių sluoksnių ar bendruomenių tapatumą: pergamentai, Lietuvos Evangelikų reformatų sinodo fondas (1413-1438 m. dokumentai), Mažosios Lietuvos istorinių aktų rinkinys ir kt. Šio projekto vykdymo laikotarpiu archyvai yra numatę suskaitmeninti 180 000 dokumentų.

Muziejai skaitmenins grafikos, akvarelės, liaudies grafikos darbus, fotonegatyvus, pozityvus, skaidres, kuriose užfiksuoti istorinės, meninės fotografijos eksponatai, taip pat žemėlapius, piešinius, brėžinius, bionistikos, sfragistikos, tekstilės objektus ir tapybos darbus. Iš viso muziejai numatė suskaitmeninti 98 000 kultūros paveldo objektų.

Projektavimo metu numatyta ir suskaitmenintų objektų integravimo, jų valdymo, ilgalaikio išsaugojimo bei sklaidos metodika.

Neperžengiant projekto rėmų buvo apsispręsta pasinaudoti visais NCSTRL (*Networked Computer Science Technical Reference Library*) modelio pranašumais, tačiau vietiniai serveriai, kurie talpins muziejuose ir archyvuose esamus dokumentus, drauge užtikrins ir šių dokumentų pateikimą j centrinių serverių.

Skaitmeninto kultūros paveldo prieiga bus organizuojama per LIBIS portalą. Pavirtinus kultūros paveldo skaitmeninimo koncepciją, strategiją ir programą, būtų tikslinga sukurti atskirą Lietuvos skaitmeninio kultūros paveldo portalą.

Igyvendinus Integralios virtualiosios bibliotekų informacijos sistemos projektą, bus:

- sukurtas bibliotekų, archyvų ir muziejų elektroninių išteklių duomenų bankas, kurio virtualiomis paslaugomis galės naudotis Lietuvos ir užsienio vartotojai;
- atnaujintos ir patobulintos esamos elektroninės viešojo sektoriaus paslaugos, kurios yra naudingos didelei Lietuvos gyventojų daliai, pagerės elektroninio viešojo sektoriaus paslaugų kokybė;
- užtikrinta prieiga prie skaitmeninių visateksčių viešųjų bibliotekų, archyvų ir muziejų dokumentų: funkcionuos prieiga prie skaitmeninių dokumentų katalogų, veiks dokumentų paieškos mechanizmas, bus užtikrinta dokumentų užsakymo galimybė;
- laisva ir nemokama prieiga prie virtualios bibliotekų informacinės sistemos užtikrins lygias galimybes visiems vartotojams, nepaisant jų lyties, amžiaus ar buvimo vietos;

užtikrinta skaitmeninių dokumentų gausa ir įvairovė, nes:

- bus suskaitmeninta per 3 mln. 605 tūkst. puslapių originalių rankraščių, laikraščių, senų knygų, metrikų, metraščių, taip pat kitų itin vertingų, didelę istorinę vertę turinčių dokumentų;
- bus išsaugotas Lietuvos kultūros paveldas, originalūs dokumentai bus perduoti ateities kartoms. Gyventojams nereikės vykti į muziejus, archyvus, bibliotekas, kad susipažintų su itin vertingais dokumentais ir literatūros kūriniiais, - jie bus pasiekiami per virtualiąją biblioteką;

užtikrinta kultūros įvairovė, švietimo ir turinio industrija, nes:

- naudojimasis virtualiosios bibliotekos paslaugomis sudarys sąlygas gyventojams nuolat tobulėti, kelti išsilavinimo ir raštingumo lygį, dėl to stiprės socialiniai įgūdžiai (pasitikėjimas savo jėgomis, kompetencija, gerės bendravimo su kitais bendruomenės nariais kokybė ir pan.), bus užtikrintas nenutrūkstamas mokymosi ir pažinimo procesas. Neįgalūs žmonės, turėdami prieigą prie virtualios bibliotekų informacinės sistemos, galės mokytis, gauti duomenų ne tik iš bibliotekų, bet ir iš muziejų bei archyvų, tobulinti kvalifikaciją neišeidami iš namų;
- sukurta virtualiosios bibliotekos informacinė sistema padės gerinti Lietuvos įvaizdį užsienio šalyse - duomenys bus prieinami ne tik Lietuvos, bet ir užsienio vartotojams.

Išvados

1. Europos Sąjungos bendros kultūros paveldo informacinės erdvės kūrimo problema sprendžiama formuojant strateginius dokumentus, kuriuose pripažįstama, kad kultūros paveldo erdvė yra vieša, joje esami ištekliai ir kultūros žinios turi būti prieinami be apribojimų, ir todėl logiškas žingsnis yra jų skaitmeninimas. Kultūros paveldo skaitmeninimas yra integruotas į didžiausią politinį tarptautinį projektą *eEurapa*, užtikrinantį naujos kultūros politikos krypties formavimąsi. Kultūros paveldo skaitmeninimo strategija, išdėstyta Elektroninės Europos veiksmų plane iki 2005 m. (*eEurope 2005 Action Plan*), Lundo principuose, Lundo veiksmų plane, Parmos chartijoje, apibrėžė nuoseklią veiklą kuriant skaitmeninimo programų valdymo mechanizmą ir padėjo pagrindus rengti kultūros paveldo skaitmeninimo strategijas daugelyje ES šalių.

2. Nors svarbiausiose Lietuvos Respublikos dokumentuose ir aktuose apibrėžtas Lietuvos paveldo ilgalaikis išsaugojimas, aktualinimas ir sklaida pasitelkiant informacines technologijas, tačiau iki 2005 m. ši problema nebuvo sprendžiama šalies mastu koordinuojant atminties institucijų veiklą. Lietuvos įstojimas į ES paskatino Lietuvos Respublikos kultūros ministeriją, atminties institucijas aktyviau prisidėti prie bendros Europos kultūros paveldo informacijos erdvės kūrimo iniciatyvų. 2005 metais sutelktomis įvairių žinybų pastangomis buvo parengta Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo koncepcija, atitinkanti ES kultūros paveldo politiką, ir apibrėžianti Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo tikslus, uždavinius ir skaitmeninimo koordinavimo mechanizmo formavimą šalyje. Lietuvos Respublikos kultūros ministro sudaryta paveldo skaitmeninimo taryba inicijuos ir koordinuos skaitmeninimo programas. Ši taryba bus atsakinga už kultūros paveldo objektų skaitmeninimo stebėseną, skatins kultūros paveldo iniciatyvų viešumą ir populiarinimą.

3. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos projektu „Integralios virtualiosios bibliotekų informacijos sistemos sukūrimas“ buvo atkreiptas valstybės institucijų dėmesys į tai, kad nėra valstybinės kultūros paveldo skaitmeninimo politikos, atminties institucijų bendradarbiavimo skaitmeninant tą paveldą. Šis projektas sudarė sąlygas pateikti Kultūros ministerijai siūlymus formuoti Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo strategiją. Projekte numatytas atminties institucijų bibliotekų, muziejų ir archyvų bendradarbiavimo mechanizmas sukurtas remiantis virtualiąja sistema, kuri laiduoja vienodą atminties institucijų veiksmų planą ir turinį, bendrą standartizaciją, užtikrinančią kuriamos sistemos suderinamumą ES informacijos erdvėje, funkcinių sistemos universalumą, bendrą skaitmenintų išteklių išsaugojimo strategiją ir technologiją, elektroninių išteklių sklaidos strategiją.

Įteikta 2005 m. rugpjūčio mėn.

NUORODOS

1. *Action Plan on coordination of digitisation programmes and Policies*: implementation framework for digitisation coordination actions in Europe [interaktyvus] [žiūrėta 2005 m. birželio 21 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.cordis.lu/ist/directorate_e/digicult/lund_ap_browse.htm>
2. *Bendrasis programavimo dokumentas*: BPD [interaktyvus] [žiūrėta 2005 m. birželio 21 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ivpk.lt/main.php?cat=65&gr=1>>
3. *Charter of Parma*. Roma, 2004. 23 p.
4. *Coordinating digitisation in Europe*: progress report of the National Representatives Group coordination mechanisms for digitisation policies and programmes, 2003. Roma, 2004. 233 p.
5. *Digitisation Guidelines*: a selected list [interaktyvus] [žiūrėta 2005 m. birželio 21 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.minervaeurope.org/guidelines.htm>>
6. *eEurope 2005: An Information Society for all - An Action Plan* [interaktyvus] [žiūrėta 2005 m. birželio 21 d.]. Prieiga per internetą: <http://europa.eu.int/information_society/eeurope/2002/news_library/documents/eeurope2005/eeurope2005_en.pdf>
7. *Good practices handbook*. Version 1.3. Edited by the Minerva Working Group 6 Identification of good practices and competence centres. Roma, 2004. 60 p.
8. *Minerva: digitising content together*: Ministerial Network for Valorising Activities in Digitisation: activities 2003-2004. Roma, 2004. 28 p.
9. *Quality Principles for Cultural Websites*: a handbook. Edited by Minerva Working Group 5 Identification of user needs, contents and quality criteria for Cultural Web Applications. Roma, 2005. 66 p.
10. *The Lund Principles* [interaktyvus] [žiūrėta 2005 m. birželio 21 d.]. Prieiga per internetą: <<http://europa.eu.int/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/05/98&type=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>>

COORDINATION OF DIGITISATION OF CULTURAL HERITAGE IN EUROPE: PROSPECTS OF LITHUANIA

ROLANDAS KVIETKAUSKAS, REGINA VARNIENĖ

Abstract

The review on the coordination of cultural heritage of the EU countries and the initiatives and programs of this activity - the *National Representatives Group* (NRG) and the results of MINERVA program, that to the large extent contributed to the policy formation on digitisation and access of the EU cultural heritage and resolution of practical issues, is presented in the article.

The article gives a more detailed introduction to the strategically important document titled *The Charter of Parma* where *The Lund Principles* are further continued and the NRG mission, goals, objectives and particular actions are described. The documents supports the idea that digitisation is an essential step that the European cultural institutions should make, aiming at the long-term preservation of cultural and scientific heritage, at enhancing education and tourism, at contributing to the development of cultural heritage digital content and services. Also the main terms and conditions for the countries aiming at the integration to the space of the EU cultural and scientific heritage are indicated there. Among the main conditions the following should be mentioned: the intelligent use of new technologies, accessibility, quality, Intellectual property rights

and privacy, Interoperability and standards, inventories and multilingualism, benchmarking, cooperation at national, European and International levels, enlargement, and building of future together at the front of the knowledge society.

For the resolution of practical issues related to digitisation and its coordination the MINERVA network (<http://www.minervaeurope.org/>), *Ministerial Network for Valorising Activities in Digitisation*, was created aiming at formation of the European infrastructure for the maintenance of digitisation of cultural and scientific heritage. The network is oriented towards the fields and goals indicated in *The Lund Action Plan*.

The four working groups were involved in solving the practical issues of MINERVA program: "Inventories, Discovery of Digitised Content, Multilingualism Issues", "Interoperability and Service Delivery", "Identification of User needs, Content and Quality for Common Access Point", and "Identification of Good Practice and Competence Centres".

The three main MINERVA achievements are:

- The establishment of concrete frameworks of cooperation with other European networks and projects;
- The enlargement of the MINERVA network to the New Accession States and to Russia and Israel;
- The development and approval of *the Charter of Parma*.

Technical Guidelines for Digital Cultural Content Creation Programmes have been developed for policy makers and managers of funding programs, encouraging the development of interoperable content and methods promoting the long-term preservation of digital documents.

The article also presents the first initiative of this dimension prepared by our country and titled *The Conceptual Framework of Lithuanian Cultural Heritage Digitisation*, aiming at converting the unique and valuable objects of cultural heritage and information related to them into a digital form.

It is indicated that the most expedient method to carry out the digitisation of the Lithuanian cultural heritage could be using the available integrated system based on single standards and agreements on information use that secure the long-term preservation and access of information.

This strategic document on the digitisation of the Lithuanian cultural heritage paves the way for the subsequent and purposeful activity of the state institutions aiming at the preservation and improvement of national cultural heritage and access by using modern technologies.

It is also indicated that the Ministry of Culture of the Republic of Lithuania, the Ministry of Education and Science of the Republic of Lithuania, the Information Society Development Committee under the Government of the Republic of Lithuania and the Lithuanian Archive Department under the Government of the Republic of Lithuania will be responsible for the coordination of the cultural heritage digitisation process.

The article also presents the project of Martynas Mažvydas National Library of Lithuania, "The Creation of Integrated Virtual Library Information System" prepared with reference to the EU documentation on cultural policy and the main provisions of the Conceptual Framework of Lithuanian Cultural Heritage Digitisation, on the cooperation between memory institutions in order to secure the long-term preservation of cultural heritage and improve its access on the basis of a single virtual system.